

ביקורת תערוכה: קרווג'יו 2025 בפאלאצו ברברני, רומא

Caravaggio 2025
7 במרץ – 6 ביולי 2025
האוצרים: פרנצ'סקה קאפילטי (Cappelletti),
מריה קריסטינה טרזאהי (Terzaghi)
וטומאס קלימנט סאלמון (Salomon)

אריאלה שמשון

ORCID: 0000-0002-1946-0563

תמונה 1:
כרזה אודות
התערוכה
בשערי וילה
ברברני
ברומא.
צילום: אריאלה
שמשון, 2025

יצירותיו של קרווג'יו (Michelangelo Merisi da Caravaggio, 1571-1610) עומדות במרכז התערוכה הגדולה בשנת היובל (Jubilee) 2025 של הגלריות הלאומיות של רומא (Gallerie Nazionali di Arte Antica) (תמונה 1). התערוכה מוצגת בליבה של רומא, בארמון (פאלאצו) ברברני המפואר. הבחירה בקרווג'יו לתערוכה המוצגת במועד ייחודי זה מלמדת על מעמדו המרכזי כאחד הציירים הבולטים של העת החדשה המוקדמת, ומדגישה כי מורשת יצירתו הפכה במאה השנים האחרונות למזוהה ביותר עם העיר רומא. לשנת היובל משמעות גדולה לקתולים: במהלך שנה שלמה פוקדים את רומא בכלל, ואת כנסיותיה בפרט, מאות אלפי עולי רגל, בתקווה למחילה ולהתעלות רוחנית. ההצעה לאצור תערוכה רטרוספקטיבית ראשונה של קרווג'יו במועד זה עלתה בשנת 1950, אולם המארגנים דחו אותה על הסף, דווקא משום שהייתה זו שנת

יובל; הם חששו, ובצדק, שכנסיות בכל רחבי איטליה לא יסכימו להיפרד מציוריו של קרווג'יו המצויים ברשותן בשנה כה משמעותית. התערוכה נדחתה בשנה, ונפתחה בשנת 1951 במילאנו, באוצרותו של רוברטו לונגי - היסטוריון אמנות נודע, ואחד החוקרים הראשונים שגילו את הצייר בראשית המאה העשרים. על כן, החלטתם של מארגני התערוכה *Caravaggio 2025* להציג את מורשת היצירה של הצייר בשנת יובל ללא עבודות מרכזיות המצויות ברשות הכנסיות מעוררת שאלות רבות.

התערוכה *Caravaggio 2025* שנפתחה לא מכבר מציגה שילוב מפתיע בין תערוכת בלוקבסטר ושנת יובל. חלק ניכר ממכלול היצירה של הצייר, המוקדש לנושאים דתיים, מלמד על שינוי במעמדו ובתדמיתו שמארגניה מבקשים לחולל. התערוכה מציעה "לחקור לראשונה בהקשר רחב את החדשנות שקרווג'יו הכניס לפנורמה האמנותית והדתית של זמנו".¹

כאשר קרווג'יו הגיע לראשונה לרומא, העיר הייתה מרכז תרבותי ואמנותי חשוב. קרווג'יו זכה לפרסום רב בזכות העבודות משנת 1599 בקפלה קונטרלי (Contarelli), הנמצאת בכנסיית סן לואיג'י דיי פראנצ'זי (San Luigi dei Francesi), הסמוכה לפיאצה נבונה (Piazza Navona). קרווג'יו השלים שלושה ציורים, שבהם סצנות הלקוחות מחייו של מתי הקדוש. חידושיו בציורים אלה באו לידי ביטוי בהתייחסותו למקור האור בקפלה ולנקודת המבט של הצופה. ציור מפורסם נוסף של קרווג'יו, **מדונה של לורטו** מ-1604, נועד לעטר את הקפלה של משפחת קאוואלטי בכנסיית סנט אגוסטינו, הממוקמת גם היא בקרבת פיאצה נבונה. היצירה התפרסמה בזכות דמותה הריאליסטית של המדונה. אך דווקא עבודות אלו, שהביאו לפרסומו של קרווג'יו ברומא, אינן מוצגות בתערוכה המדוברת כאן - משום שמדובר כאמור בשנת יובל, והיצירות המצויות ברשות הכנסיות מוצגות בהן לטובת עולי רגל.

מהמחצית השנייה של המאה העשרים ועד ימינו, פיאצה נבונה הפכה לאזור המתויר ביותר ברומא. בשל כך, דווקא היצירות של קרווג'יו המוצגות באזור הפכו למזוהות ביותר עם הצייר. השאלה המתבקשת היא מדוע בחרו מארגני התערוכה לקיים את התערוכה הגדולה של קרווג'יו בתקופה שבה מספר גדול של יצירות המשקפות את חידושיו אינן ניתנות להשאלה? תשובה ראשונית לכך ניתן למצוא בקטלוג המרשים המלווה את התערוכה.² בקטלוג מצויים מספר מאמרי מפתח של היסטוריונים, בהם קייט קריסטיאנסן (Christiansen), סטאפנו קאוזא (Causa) ואלסנדרו זוכרי (Zuccari). בפתח הקטלוג מציין שר התרבות האיטלקי אלסנדרו ג'ולי (Giuli) שהחלטה לא לשאול את היצירות של קרווג'יו מהכנסיות הייתה החלטה מאתגרת, אשר מעבירה למבקר את המשימה לחפש את יתר ציורי האמן ברחבי רומא. למעשה, השר מזמין את שוחרי האמנות הרבים שבחרו להגיע לתערוכה לטייל בעיר ולהשתתף בטקסים הרבים של שנת היובל.

גם נשיאי הבנקים אינטסה סאנפאולו (Intesa Sanpaolo S.p.A.), גיאן מריה גרוס-פיטרו (Gros-Pietro) וג'ובאני באזולי (Bazoli), מצהירים ששאלת העבודות מאוספים וממוזאונים מחוץ לרומא נועדה לתמיכה ב"רוח המקום" (genius loci). קבוצת הבנקים אינטסה סאנפאולו היא הגוף העסקי המרכזי שהשתתף במימון

1 מתוך אתר התערוכה: <https://caravaggio2025.barberinicorsini.org>

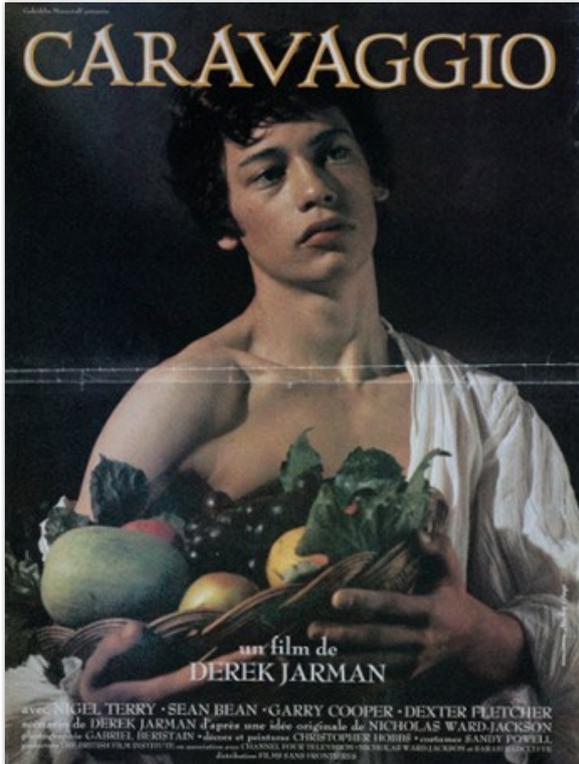
2 F. Cappelletti and M. C. Terzaghi, *Caravaggio 2025*, Venice 2025.

התערוכה, ובחזקתו מצוי ציורו של קרווג'ו **המרטיריום של אורסולה הקדושה** (1610), המוצג בתערוכה. בדבריהם משתמשים נשיאי הבנקים במושג השאל מדת רומא העתיקה, שזכה להתייחסות חשובה מטעם תנועת האסתטים במאה התשע-עשרה. מושג זה מתאר מעין מערכת שבה התושבים, המבנים האדריכליים, הטבע ויצירות האמנות מתקיימים בהרמוניה אלה עם אלה. הכותבים מצהירים שתמיכתם בתערוכה מסוג זה נובעת מהשאיפה לשמר מערכת הגמונית וטבעית זו ברומא.

עשרים וארבע עבודות המיוחסות לקרווג'ו הובאו לתערוכה ממגוון מקומות. העבודות מוצגות בצפיפות רבה בארבעה אולמות של הארמון ברברני. כל אולם מוקדש לפרק מסוים בחייו של הצייר. הישג מרשים של המארגנים הוא הבאתן של יצירות זמינות פחות מארצות הברית, מאנגליה ומספרד. החדר הראשון מוקדש לתחילת דרכו של הצייר ברומא. לצד עבודות מאוספים רומאיים, כמו **בכחוס החולה** מ-1596 מגלריה בורגזה ו**נרקיסוס** מ-1598 מהאוסף של גלריה ברברני, מוצגת העבודה המוקדמת **המוזיקאים** מ-1597, מתוך מוזאון המטרופוליטן שבניו יורק (תמונה 2). העבודה נוצרה בזמן שהותו של קרווג'ו בביתו של קרדינל פרנצ'סקו מריה דל מונטה (Monte). יחד עם זאת, הציור האיקוני של קרווג'ו **בכחוס** מ-1597, שמוצאו קרוב יותר - בגלריית אופיצי שבפירנצה, אינו מוצג בתערוכה. האם היעדר יצירה זו מהתערוכה נבע מכך שכדי להכיר את מכלול היצירה המוקדם של קרווג'ו, די **בבכחוס** אחד? או אולי גלריית

תמונה 2: הציור של קרווג'ו "המוזיקאים" מ-1597. צילום: אריאלה שמשון. 2025

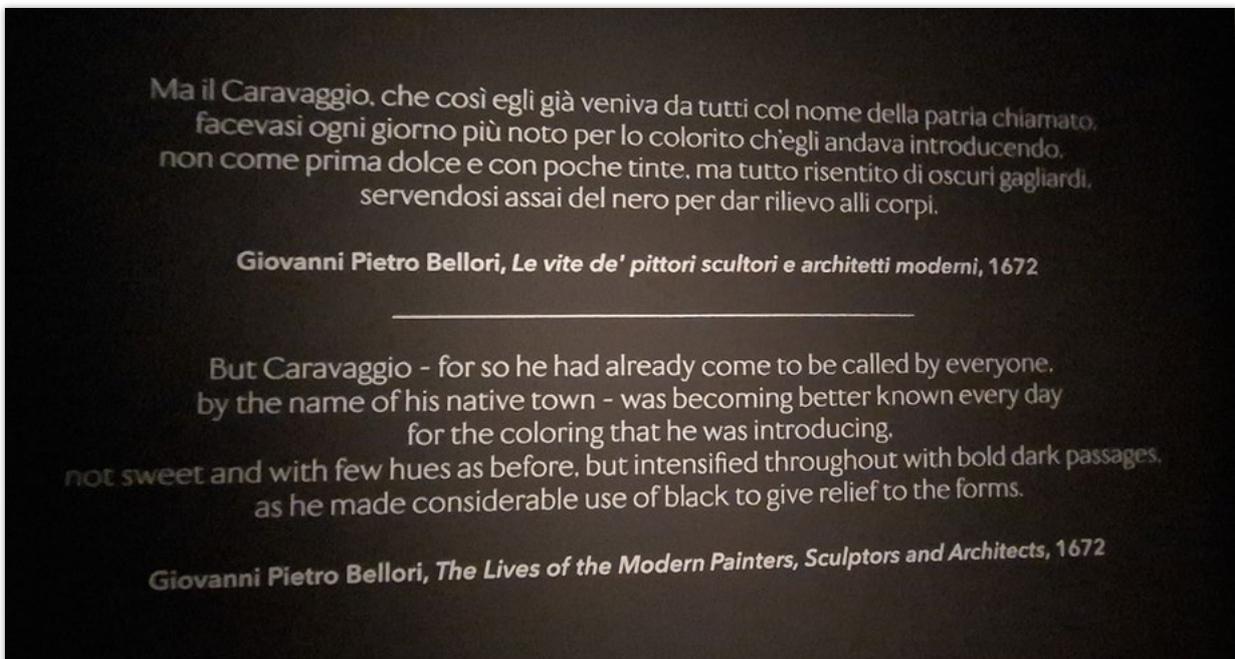

תמונה 3: פוסטר מרכזי לסרטו של דרק ג'ארמן "קרווג'יו" מ-1986, ויקידיטה

אופיצי סירבה להיפרד מיצירת המופת הזאת? או שמא הסיבה היא שיצירה זו נדונה במאמרו פורץ הדרך של היסטוריון האמנות דונלד פוזנר (Posner) מ-1971, אשר בו נטען כי הצייר "מטריד את הצופה"³? נראה שמסיבה זו או אחרת, גם הציור הילד עם סלסלת פירות מ-1593, המוצג דרך קבע בגלריה בורגזה, איננו מוצג בתערוכה הנוכחית. עם זאת, הומאז' ליצירה זו נראה בכרזות סרטו של דרק גארמן (Jarman) מ-1986, אשר סיווג את הצייר כהומוסקסואל בין שוחרי אמנות דוברי אנגלית (תמונה 3).

נוסף על הטקסטים המלווים את היצירות, המבקר בתערוכה פוגש ציטוט נבחר מתוך **חיי הציירים, הפסלים והאדריכלים המודרניים** (1672) של הביוגרף המוקדם של קרווג'יו, ג'ובאני פייטרו בלורי (Bellori) בן המאה השבע-עשרה (תמונה 4). בלורי כותב: "אבל קרווג'יו, המוכר לכולם על-פי שם מולדתו, הפך מוכר יותר ויותר בשל הצבעוניות שלו"⁴. הבחירה בציטוט זה מעניינת לנוכח העובדה שבלורי ראה בקרווג'יו כמי שפגע באמנות הציור,

תמונה 4: הציטוט אודות קרווג'יו מספרו של ג'ובאני פייטרו בלורי "חיי הציירים, הפסלים והאדריכלים המודרניים", המוצג בתערוכה. צילום: אריאלה שמשון, 2025

- D. Posner, 'Caravaggio's Homo-erotic Early Works', *The Art quarterly*, 34, no. 3 (1971), 3 pp. 301-324, at p. 302.
- G. P. Bellori, *Le vite de' pittori, scultori et architetti moderni, scritte da Gio: Pietro Bellori, parte prima*, Rome 1672, p. 204. 4

בשל בחירתו להשתמש בגוונים כהים ובניגודי אור וצל חריפים - סגנון ייחודי, שלדעתו של בלורי אינו דורש לימוד, ובשל כך משך אליו ציירים צעירים. הציטוט נבחר כנראה כתזכורת למבקרים שהכינוי שהצייר בחר לעצמו אמנם מציין כפר באזור לומברדיה שממנו הגיעו הוריו, אך היה זה השם שאיתו התפרסם ברומא, בין היתר בזכות האצולה המקומית שתמכה באמנותו.

בפתח האולם השני מוצגים שני דיוקנאות של מפיאו ברברני, שלימים היה לאפיפיור אורבן השמיני (תמונה 5). הארמון שבו מוצגת התערוכה היה בחזקת משפחתו של ברברני, תומך גדול של האמנות, אשר רכש מספר ציורים של קרווג'ו. גם דמותו של האפיפיור אורבן השמיני מתקשרת לשנת היובל, שהרי חגיגות אלה התקיימו ברומא שנתיים לאחר בחירתו, ובדיוק לפני 400 שנה - והיו מהמפוארות והבזבזניות ביותר שידעה העיר.

האולם השלישי הוא פסגת התערוכה, ושיאו של מסלול היצירה של הצייר, כפי שביקשו המארגנים להראות. כאן, בליבו של ארמון ברברני, נמצאת התשובה המרכזית לשאלה מהו המותג "קרווג'ו 2025". שתי העבודות המרכזיות בתערוכה הן אלו

תמונה 5: צילום של הדיוקן של מפיאו ברברני מ-1595, המוצג בתערוכה. צילום: אריאלה שמשון. 2025

שהתגלו לאחרונה: היצירה הראשונה היא **נשיקת יהודה איש קריות** מ-1603, השאולה מאוסף הגלריה הלאומית של אירלנד, אשר גילה ב־1990 סרג'ו בנדטי (Benedetti), ששימש כאוצר ראשי בגלריה הלאומית של אירלנד. הציור השני, המוצג בקיר ממול, הוא **זה האיש** מ-1609 - אשר התגלה לפני ארבע שנים במכירה פומבית במדריד, והיום משתייך לאוסף פרטי. הציור זוהה בידי סוחרי האמנות פיליפו בנאפי (Benappi) וחורחה קול (Coll), וחוקרי אמנות כמו קריסטיאנסן (Christiansen) וטרזאהי אימתו אותו כציור מאוחר של קרווג'יו. שתי היצירות עוסקות ברגעים דרמטיים מחיי ישוע, שבמהלכן הוא נעצר ונשפט ללא עוון בידי הרשויות. בשתייהן נראה דיוקנו העצמי של הצייר: **בנשיקת יהודה איש קריות**, דמותו של הצייר עומדת מימין ובידו פנס המאיר על האירוע; ו**בהנה האיש** הוא עומד מאחורי ישוע, כגבר צעיר האוחז בד בצבע ארגמן. על פי המסורת, הכיסוי הונח על ישוע לצד כתר הקוצים כאות זלזול בהכרזתו על עצמו כמלך. בשל כך הפכו בגדי ארגמן לסמל של בכירי הכנסייה הקתולית.

כיסוי הבד בצבע ארגמן מחזיר את הצופה לדיוקן של מפיאו ברברני, המוצג בכניסה לאולם השני. אמנם הבגד של ברברני עטור באדום רק מבפנים, אך הצופה יודע שהוא עתיד להחליף גלימה זו בגלימת ארגמן של האפיפיור. הציור מ-1607 דומה לציור **הלקאתו של ישוע**, המצוי כיום במוזאון הלאומי קפדימונטה שבנפולי. העמדתו של

שתי היצירות זו לצד זו מעוררת תחושה שהן נוצרו עבור אותה הקפלה (תמונה 6). בשני הציורים, דיוקנו העצמי של קרווג'יו מדגיש את תפקידו של הצייר כמתעד וכמלווה של האירועים החשובים ביותר לנצרות, כמי שנמצא בלב העשייה הדתית ברומא, וכמי שתומכיו הם פטרונים פוליטיים בעלי השפעה.

התערוכה *Caravaggio 2025* מעלה שאלות רבות בנוגע לתדמית החדשה של הצייר. הוספת שנת היובל "2025" לשם התערוכה נועדה לעגן את החיבור בין קרווג'יו לבין אנשי דת רומאים בעלי ההון והעוצמה שתמכו בו, בדומה לתמיכה שקיבלה התערוכה הנוכחית מקבוצת בנקים איטלקיים ומשר התרבות. בכך, שם התערוכה אינו מציין את שנת הצגתה, אלא זהו סמל המדגיש את הקשר ההדוק בין קרווג'יו, האמן המודרני, לבין מוסדות הדת הקתוליים. האם ייתכן שמארגני התערוכה מבקשים במודע לטשטש, או אולי אף להשמיט, את הביוגרפיה המורכבת של הצייר, את עיסוקו בכאב האנושי, או את הניכוס המודרני של יצירותיו בידי קבוצות מוחלשות? האם הטשטוש הזה נועד רק לשנת יובל?

תמונה 6: קהל המבקרים בתערוכה לפני הציורים של קרווג'יו. צילום: אריאלה שמשון. 2025